

TURJANSKATA SVADBA

Stojan Kochov

Sekoe vreme ima svoi osobenosti, svoja sodraaina i karakterni formi na razvitok, no svadbata, kako umetnička tvorba ne se karakterizira so ednofazičnost na kreativniot čin: prvoosnovaniot redosled redovno pretrpuva dolgotraen proces na svoevidno umetničko usovr{uvawe od kolektivna postapka na sozdavawe. Narodot, kako slektor so mo{ne istančen vkus, gi dooblikuwa po strog predhoden izbor - samo onoj redosled, samo onaa nosija i vez, samo onaa pesna i oro, {to soðraat su{tinski elementi na narodnata tradicija.No, bidej}i svadbata kako umetničko delo, so koe se prikaæuva svoevidno doæivuvawe, ne moæe ve}e po taa funkcija da bide samocel, tuku sredstvo, koe go prika~æuva Ëovekot kako samoceneta individualnost, kako samorazvit karakter, pri toa karakterer vo socijalno - politička uslovenost, osobeno vo Lerinskiot kraj na Makedonija.

Tuka, se razbira, samo po sebe, deka interesot kon na{iot Ëovek, stremeæot i sestranoto izuËuvawe, uznavaweto na skrienite vo nego sili i vozmoænosti, toa e op{ta tentencija na sovremenata istorija da ni go pokaæe najneposredniot i dlabok izraz na makedonecot od toj kraj koj so vekovi trpel različni vlijanija.

Svadbata vo lerinskiot kraj i voop{to takvite umetnički dela se odraz na stremeæite na eden narod i edno vreme vo daden istoriski period. Tie se matamorfoza na duhovnata i materijalna kultura, političkoto ustrojstvo i darbite na lu}eto.

Prikaznite navistina se dolgi, pesnite mnogubrojni, obiËaite i denedenes soËuvani, no turjanskata, neretskata, trsjanskata, babËorskata i bufËanskata svadba e ne{to posebno koe bi trebalo da se zabeleæi, bidej}i ne samo {to ima folklorno i istorisko znaËewe, tuku neosporno e deka pri najgolemiot pritisok od Turcite i Grcite, toa ostana negibnato od takvite vlijanija. Moæebi da pomaga i mastopoloæbata na selata. Na primer, vo seloto Turje ne æiveel nitu TurËin, a i sega do preseluvaweto ne æiveel nitu eden Grk, tuku samo pravnuците na onie komiti, koi gi sozdale ovie sela u{te vo 15 i 16 vek, begaj}i od razni zulumi.

Seloto TURJE. Prekrsteno vo KORIFI. Koruf». (v. od 20. 8. 1927, Vl. v/k br. 179/30. 8. 1927) Na jugozapadnite planini na ViËi i Runxel {to ja formiraat planinskata veriga, pod planinata ^aulata (Kolkuturija), na nadmorska visočina od 1. 440 metri e raspoloæeno makedonskoto selo Turje (21* 18' h 40*42'). Toa prestavuva samostojna op{tina vo Lerinskata Okolija(carska naredba od 19. 12. 1918, Vl. v/k br. 259/21. 12. 19 1918), Ëij atar opfa}a povr{ina od 9 kvadratni kilometri. Spored predavaweto seloto e podignato vo XV - XVI vek od nekojsi Mitre KalËunov, koj tuka se naseli i se formirale prvite familii; KalËunovi, KoËovi, Trp~evi so u{te 7 semejstva od napu{tenoto selo Mate{nica, kade selanite od Turje i sega imaat svoi kolibi (vidi s. Mate{nica), i od seloto Rudino koe se nao|alo malku ponajug od Turje, a e poznato kako Staro Turje. Spored istoto predanie seloto imeto go dobilo poradi prinudното istisnuvawe od prvobitnata naselba "so turkawe#. Seloto spored K'nËov broelo 325 æiteli, a spored Miloevi} se sostoelo od 80 makedonski ku}i. Vo 1913 godina imalo 476 æiteli, vo 1920 godina 367, vo 1928 godina 411, a vo 1940 godina 443 æiteli. Brojot na æitelite od Balkanskite vojni do Vtorata svetka vojna na pokaæuva osobeno zgolemuvawe poradi

relativno golema emigracija vo prekuoceanskite zemji. Seloto mnogu nastarda za vreme na Gra|anskata vojna (1945 - 1949), vo koja pokraj dadenite ærtvi pove|e semejstva i poedinci bea prinudeni da pobaraaat pribeæi{te vo Republika Makedonija i vo nekoi od istoĖnoevropskite zemji. Do 1961 godina vo Republika Makedonija se iselija 18 semejstva, vo istoĖnoevropskite zemji 15, vo Avstralija 44 i vo Kanada 8 semejstva. Seloto vo popisot od 1951 godina se vodi so 198 æiteli, vo 1961 godina so 219, a poradi natamo{noto iseluvawe vo 1971 godina ima samo 115, a vo 1981 godina 112 æiteli. Vo 1991 seloto e evidentirano kako napu{tena naselba bez æiteli.

Sega nekolku sela se sramneti so zemjata vo Gra|anskata vojna (posebo vo 1949 godina). Toa, moæebi, e edna mala istorija, nenapi{ana na hartija, no nosena vo srcata na begalcite {to gi ima nasekade po svetot. Ovoj kraj se pameti kako podnebje na pesna i borba protiv turskite i elinskite nametnuvawa, no site tie vlijanija ne ostavile vidni belezi vo svadbenite tradicii.

I niz makotrpniot postojan proces na podrauvawe na starite tradicii i pokraj raznite kulturni naslojuvawa od tugincite, makedonskata svadba se oformila vo edna specifiĖna, etniĖki izdeferncirana svadbena umetnost vo ove lerinski sela. Svadbata i deneska ostana kako najaftentiĖki dokaz na tradiciite, bidej{i lu|eto koi go napu{tile svoeto ogni{te i sega se nao|aat bilo kade po svetot, tie nastojuvaat da napravat svadba kako vo stariot kraj.

ARMASOT KAKO ^IN NA SVR[UVA^KA

Koga MomĖeto }e se vqubi vo devojkata, obiĖaj e da isprati stojnik i da ja pobara soglasnosta od roditelite na devojkata. Stojnikot treba da e avtoritetna liĖnost i da moæ pove|e da povlijae na roditelite, otkolku na devojkata. Za soglasnosta stojnikot treba na momĖero da mu donese Ėorapi {to gi pletela skanata devojka. ^orapite, devojkata gi plete od ruda volna, no vo ovoj najdragocen podarok ima isklueitelno znaĖewe narodniot vez vo koj dominiraat boite na qubovta, boite na neboto i kako dopolnitelno pro{ieno so srma. Taa idna æena vo taa pletka vo tie vol{ebni {ari givnela i svojata darba i svoite kreativni sposobnosti i toplinata na svojata du{a za sakaniot. Vo tie vol{ebni {ari e vnesena celata psihologija, koja se prenesovala od roæba pa sî do ovoj Ėin. Toj jasen beleg ne prestavuva samo nacionalen beleg, tuku i religiozna pripadnost na eden narod. Za silnata motivacija za toa e æivotot, vo koj svadbinite tradicii igrate vaæna uloga. Toa vaæe i za momĖeto, da ñ so{ie fustan od kadife so boite {to dominiraat vinskata, zelenata, sinata, a od seto toa izvira{e tolkava sveĖenost, tolku rasko{, {to so vekovi ostanuva{e taa nevestinska tajnost. Beliot dulben diskretno ñ ja krie{e ubavinata do onoj moment, koga mladoæencite po venĖavaweto, }e se ozakonati i toga{ nevestata go otkriva svoeto lice.

Glasot za armasot go raznesuvaat mladite momĖiwa i devojki niz celeoto selo. Svekrvata se oblekuva sveĖeno i dobienite Ėorapi gi izloæuva pred lu|eto koi doa|aat na Ėestitawe. ^estitawe se vr{i kaj momĖeto i Ėorapite se daruvaat so pari. ObiĖaj e da od edna molafta (setka) na dojdениot da mu se dava grst suvo grozje i nabeblii, potoa luta rakija i kafe. Potoa roditelite na momĖeto odat koaj roditelite na idnata nevesta da se dogovorati kolku darovi nevestata }e treba da im donese, a momĖeto e dolæno da ja kupi nevestinskata ruba.

Kako najkarakteristiĖno e, ako nemaat uslovi skoro da se zemat mladite se Ėekaati duri i od 4 godini, no moæ i pove|e ako momĖeto

zamine vo tugina na peĖalba. No, me|u niv postoi golema qubov, Ėii spomeni od armasot nikoj ne }e moæe da gi poni{ti i da im gi odzeme. So niv æivee i qubovta, so darovite. . .

SVADBENIOT ^IN

Vo poĖetokot naveĖer, grupa devojki nareĖeni - posestrimi, odat kaj zetot za da go "zafatat kvasot#,odnosno da se pripremi mlivoto. Mlivoto go pripremaat taka, {to æitoto go tovaraat na ukrasen kow i so pesna go nosat na vodenica. VodeniĖarot go prima so osobena Ėest, a za toa go daruvaat so vezene ko{ula i Ėorapi. Bra{noto se donesuva i od toa se "zafa}a kvasot#.

Kaj bliskite nastapuva vistinska veselba. se peat pesni do docna vo no}ta. Vo sabota popladne, naglasuvaj}i go doa|aweto sviraĖite vleguvaat vo seloto so svirewe i peewe. Vleguvaat od glavniot pat, a so toa sakaat da pokaæt deka vo seloto se sluĖuva ne{to beleæito za æitelite. Vo sostavot na sviraĖkata grupa, pokraj garnetata, ima i trubi (buriĖeto i tromblonot), tapan i barabanĖe. Neæenetite momĖiwa nareĖeni kolupĖii zaedno so sviraĖite kinisuvaat da kanat svatovi, a isto taka im se pridruæuvaat i posestrimi. No najmalku treba da bidat pet posestrim i eden ili dva kolupĖii, a tie se brat i bratuĖedi na zetot. Taka ekipirani so muzikata, a kolupĖiite natovareni so ukraseni "karti# (drveni bukliwa) polni so vino ili rakija, trgnuvaat da gi kanat selanite od ku}a v ku}a, no najprvo se odi kaj numkoto (kumot).

Vo nedelata nautro, go vadat zetot za da go briĖat, obiĖno pred ku}ata. ObiĖno se povikuva nekoj od pobratimite na momĖeto, na samoto briĖewe go opkoluvaat najbliskite od rodot i prijatelite. BriĖeweto e posebna ceremonija. Posestrimite mu peat:

Zet mi se briĖi
da koj mi go briĖi
pa koja }e go qubi. . .

Potoa se pokanuva kumot i zaedno so nego i site svatovi kinisuvaat po nevestata.

Ostana kako obiĖaj da odat po nevestata sokowi, bez razlika kolku im se odaleĖeni ku}ite. Kowot na zetot e obiĖno crven, a na nevestata bel. Kumot i svatovite kowite gi biraat po svoja æelba. (ostanalo da se odi po nevesta so kowi, bidej}i ako naidat Turci, da moæat da begaat).

Kiteweto na kowite e posebno interesno, bidej}i navistina izgleda veliĖestveno kowot na zetot i nevestata. Tuka doa|a do izraz makedonskiot vez, raznobojnite velenciwa i drugi moæni ukrasi. Kumot kako najpoĖituvana figura odi na Ėelo na kolonata so barjakot i seta povorka se rastegnuva po kaldrmisante ulici, taka {to Ėovek dobiva vpeĖatok deka sekoe katĖe vo seloto slavi.

Muzikata, Ėini{ gi razneæila i staro i mlado, pridruævaj}i mu se peej}i najĖuvstviotelni pesni i navistina toa stanuva najmo}no sredstvo za mobilizirawe na Ėovekovata du{a, im gi razbranuva Ėuvstvata i toga{ se dostignuva vrvnoto raspoloæenie. PreĖekot na povorkata Ėini{ e - preĖek na nekoja osloboditelna vojska.

Za da se vleze vo dvorot kaj nevestata, po obiĖaj, treba da se sobori edno jace, koe domakinite go imaat vrzano na visoko mesto so eden dolg prat. svatovite se redat eden po drug dodeka ne go soborat. No koj }e go pogodi vo znak na juna{tvo }e mu navrat edno ralo Ėorapi, a za onie koi ne }e uspeat da go pogodat, se pravat razni {egi. Potoa, sledat nazdravuvawa, pesna i oro sî dodeka ne se spremi nevestata. Potoa }e izlezat site nadvor, zada im dadat

posebno znaĉewe pri izleguvaweto na nevestata. Svatovite se kaĉuwaat na kowite i peat staromakedonski pesni:

^ere{a od koren korne{e
moma od majka se dele{e. . .

Izleguvaweto na nevestata od majkinata vrata e trogatelno, taa e na vrvot na sovr{ena i bleskotлива ubavina: se na nea, poĉnuvaj}i od rascutenite crveni usni, oddava æivot i zdravje vo neizinata Āudesna ruba i sĭ ona {to ja pravi ubavinata e soedineto vo vonreden soodnos, vo edna tolku harmoniĀna ramnoteæa {to Āovek odvaj moæe da poveruva deka toa e moæno, kako taa ubavina ja gleda pred sebe.

Taa dodeka izleguva pred svatovite ima impozantna i kralaska stava, a podocna, koga reĀisi srameæljivo }e se fati za raka so svojot veĀen pridruænik, izgleda maleæka i milozлива sekoe najzino dviæewe e ispolneto so milozlivost, polnotija, Āekori so seta sladostrast zrelost na edna æena.

Govori so tivok i neæen glas, nejzinata glava e nakitena so najubava i raznobojna srma, taka {to izgleda graciozna i gorda kako cvet, a vo dvorot e sednat tatko i dræi golema pogaĀa i Āa{a polna so rujno vino. Nevestata treba da baci na pogaĀata na site Āetiri strani a tatko }e ñ dade blagoslov. Potoa istoto }e go stori i zetot.

Daruvaweto nevestata go pravi kaĀena na kowot, a muzikata uspeva so svireweto na ezgijata da im gi razneæi Āuvstvata na site i da se soæiveat so vistinskiot Āin na svadbata. darovite se delat so posebna Āest i toa taka {to prvo se daruvaat najbliskite, pa sĭ do toj {to do{ol na veselbata. I taka doa}a momentot, koga devojkata go napu{ta ogni{teto vo koe izrasnala, zaĀekoruva po momĀeto, po veĀeniot sopatnik.

VenĀavaweto se vr{i v crkva, no povorkata u{te edna{ minuva veliĀestveno, sega poveselelo, pograciousno, dodeka ne stigne pred crkveniot dvor. Svekorot }e ja simne od kowot i potoa }e slezat site. VenĀavaweto go vr{i popot i gi ovekoveĀuva so blagoslov, a za seto toa toj dobiva sootvetni podaroci. Izleguvaweto od crkvata e posebno obeleæan ritual so frlawe drobni pariĀki, bomboni, suvo grozje i drugo, {to e interesno za decata. Nevestata Āekori so pretpazlivi Āekori, so neposredлива milovidnost i strastvena gracioznost.

Vo toj moment ja preĀekuwaat so sviraĀite i nevestata se fa}a na Āelo na oroto, koe kako tradicija edna{ vo æivotot }e go zaigra kako nevesta toa oro "nevestinskoto#. Osum Āekori napred, osum Āekori nanazat. Po zavr{uvaweto na oroto, pobratimite ja zemaat nevestata i ja nosat od Āovek na Āovek za da mu se pokloni i bace raka, a sekoj e dolæen da ja daruva i da ja blagoslovi.

No svatovite i site drugi; poĉnuwaat prvo postarite da se redat na oroto i kako najomilenite ora se: "Starskoto#, "@enskoto#, "BufĀanskoto#, "Drobnoto#, " Ma{koto ramo za ramo#, "Kasapskoto# , "Kumitskoto#,"BajraĀeto# i kako naveliĀestveno za site: "Raka za raka ma{koto i æenskoto# nareĀeno "pu{tenoto#. Se igra i pee do zajdison~ce, no koga treba da se nakaj doma orovodecot go vodi oroto do ku}ata na zetot. Nevestata treba da vleze prva vo ku}ata na zetot, no kako tradicija ostana, zetot da ja doĀeka so polna stomna voda i }e treba {to pove}e da ja popraska so voda, a taa }e gleda da mu pobegne. No pred toa svekrvata ñ dava katran da ostavi tragi od nevestinskite prsti na vlezmata vrata vo vid na krst. Po ovoj Āin sledi ispra}aweto na kumot i site drugi.

Kaneweto za veĒera e poseben sveĒen Ēin i se povtoruva nekolku pati, bidej}}i Kumot go ima toa pravo da gi vrati so motivacija, deka ne e spremen. No toa ostanalo od toa deka sviraĒite trebalo {to pove}e da minuvaat po ulicite za da se veselat luĒeto. I kako nuæno sekoe odewe ne bi trebalo da odat po ist pat. Posestrimite go molat Kumot so pesna da ne gi maĒi tolku:

Mili Kume ne nĒi maĒi

Edno ralo Ēevli iskiname. . .

I taka Kumot gi soæaluva i trgnuva na sveæenata veĒera.

ODEWE NA PRAVI^E

Interesno e i toa {to po zavrĒvaweto na svadbata, nevestata ne smee da navra}a kaj svojata majka sñ do edna nedela. ToĒno po edna nedela zetot, nevestata i najbliskite, odat ha gosti kaj roditelite na nevestata. Na praviĒeto se kani i Kumot.

I, ete, od postoweto na Ēovekot pa sĉ do denes svadabata bila i ostanuva kako del od æivotot na luĒeto. Niz svadbite e protkaen narodniot bit niz vekovite, tie prestavuvaat bogatstvo od elementi na narodnata psihologija.